

ETYCZNE ASPEKTY „ACTIO” I „CONTEMPLATIO” U SENEKI MŁODSZEGO (Streszczenie)*

Powstanie cesarstwa jako całkowicie nowej formy państwowości rzymskiej pociągnęło za sobą nieodwracalny upadek tych wszystkich wartości, które były dotychczas powszechnie uznawane i przyjmowane oraz nierozdzielnie wiązały się z ideałami republikańskimi. Z upadkiem znaczenia rodzimej "nobilitas" /zwłaszcza w dobie panowania dynastii julijsko-klaudyjskiej/ łączyła się degradacja obowiązującej religii państwowej: podstawy moralności w imperium zostały mocno zachwiane, brakło wzorców dla jej podtrzymywania. Musiał więc nastąpić zwrot ku poszukiwaniu takiej dziedziny życia, która by mogła, choć w pewnym stopniu, zaspokoić pragnienia i oczekiwania społeczne, dając oparcie moralne przez wyznaczenie określonych zasad. Ową podporą duchową społeczeństwa rzymskiego stała się więc filozofia, a jej pojmowanie jako rekompensaty potrzeb religijnych człowieka ograniczało się głównie do problematyki etycznej, ujmowanej w ramach nie jednego kierunku czy doktryny filozoficznej, lecz w formie eklektyzmu, w którym dominował stoicyzm.

Najpełniejszym wyrazicielem prądów tej epoki był - jak się wydaje - Seneka Młodszy, bodajże największy moralista starożytności. W oparciu o wypowiedzi odnoszące się do zagadnień "actio" /działania/ i "contemplatio" /rozważania/ można wykazać, jak - według Seneki - winien wyglądać i postępować człowiek, by jego życie zostało uznane za moralnie dobre.

* Odczyt stanowił zmodyfikowaną część artykułu pt. "Actio" i "contemplatio" w prozie Seneki Młodszego", złożonego do druku w "Rocznikach Humanistycznych" 33/1985/ z.3.

Moralista ten, zgodnie z duchem stoicyzmu dowodzi, że człowiek już przez samą naturę, według zasad której powinien postępować, co było naczelnym postulatem stoików, został stworzony do rozmyślenia i działania¹, przy czym rozmyślanie jako akt intelektualny stanowi pewną formę działania²: "actio" jest więc pojęciem nadrzędnym w stosunku do "contemplatio". Czynnikiem najdoskonalej zespalającym te obydwa momenty przejawu ludzkiej egzystencji jest filozofia będąca ex definitione nie tylko kontemplatywna, lecz i aktywna³: pozwala bowiem wykorzystywać w życiu nabytą wiedzę o świecie i o rządzących nim prawach.

Na zdobywanie sprawności intelektualnych wpływają takie okoliczności, jak np.: brak ułomności fizycznych⁴, stan ducha /animus/ polegający na wyzbyciu się trosk⁵, czy też radość towarzysząca wewnętrznemu doskonaleniu⁶.

Uprawianie filozofii - jak to podkreśla wielokrotnie Seneka - wiedzie do osiągnięcia przysłowiowej rzymskiej "virtus"⁷, która jest w pewien sposób sprzężona z filozofią: posiadanie "virtus" stanowi cel filozofii, lecz dopiero "virtus", będąca poniekąd naturalnym warunkiem kontemplacji, umożliwia wstąpienie na drogę filozoficznego rozważania, tak że jedno bez drugiego nie może istnieć.

Pragmatyczny charakter filozofii sprowadza się do zagadnień etycznych. Moralista z całą stanowczością stwierdza, że czyny /actiones/ człowieka stanowią o jego godziwości lub niegodziwości i są miernikiem jakości życia⁸. Jakość uczynków moralnych zależy zarówno od dobrej woli /recta voluntas/⁹ i intencji /consilia/¹⁰, jak i czystego sumienia /bona conscientia/¹¹, identyfikowanego z postawą duchową /habitus animi/. Filozof ukazuje także istotę czynu moralnego poprzez przedstawienie jego struktury: tak więc wartość czynu zasadza

1 De otio 5,1.

2 Tamże, 5,8.

3 Epistula 45,10.

4 Epistula 65,17.

5 Epistula 92,6.

6 Epistula 4,1.

7 De otio 7,4.

8 Epistula 76,16.

9 Epistula 95,57.

10 Epistula 23,7.

11 Tamże.

się na tym, z czego czyn wypływa /czym jest podyktowany/, nie zaś przez co się ujawnia¹². Powyższe stwierdzenie jest egzemplifikowane przez charakter wyświadczanego dobrodziejstwa /beneficium/: dobrodziejstwo jako czyn moralny /ujęcie niezwykle abstrakcyjne, świadomie sformułowane paradoksalnie/ nie posiada cech materialności, lecz jest jakby czystym aktem działania¹³.

Dążenie do doskonałości /utożsamianej z principium: "secundum naturam vivere", "summum bonum", "virtus"/ uznaje Seneka za naczelną ludzką powinność. Skrajne sytuacje /np. znalezienie się w obliczu śmierci/ powinność tę najdobitniej uwydatniają /przykład zachowania się Sokratesa po otrzymaniu wyroku/¹⁴. Żeby jednak człowiek mógł wazyć się na taki krok, skądinąd decydujący o jego postawie, winien odznaczać się bezinteresownością i uznawać ponadczasowe wartości¹⁵.

Powyższe wywody Seneki o wzajemnym stosunku "actio" i "contemplatio" wydają się uprawniać do pewnych uogólnień: pełnię rozwoju człowieka znamionuje łączenie kontemplacji z działaniem, przejawiającym się w przyjmowaniu stosownych, moralnie powiniennych postaw w różnorodnych okolicznościach, nawet gdy zachodzi potrzeba złożenia w ofierze życia w imię wyższych wartości. Zbliża to niewątpliwie, myśl senecjańską do doktryny chrześcijańskiej, jakkolwiek nie przesądza o tym, by należało obydwu stanowiska utożsamiać.

Marian Babiński - Lublin KUL

LES ASPECTS ÉTHIQUES

DE L'"ACTIO" ET DE LA "CONTEMPLATIO" CHEZ SÉNÈQUE LE PHILOSOPHE
/Résumé/

L'objet de la conférence était de démontrer, tout en s'appuyant sur les propos de Sénèque qui concernent les problèmes de l'"actio" et de la "contemplatio", quelle devrait être la conduite de l'homme afin de pouvoir la considérer comme moralement juste. Cette conduite doit consister, comme l'affirme le philosophe, en une bonne compréhension de la nature, ce qui n'est possible qu'en cultivant la philosophie /contemplatio/, qui comme acte intellectuel, constitue une sorte d'action /actio/. C'est seulement l'union de la contemplation et de l'action qui caractérise le plein développement de l'homme, c'est-à-dire la réalisation de la perfection comprise par les stoïciens /et aussi par Sénèque/ comme "secundum naturam vivere", "summum bonum" ou "virtus".

12 Epistula 92, 12.

13 De beneficiis VI 2, 1.

14 Epistula 67, 7.

15 Epistula 76, 28.